

КОЛОМІЄЦЬ К. В.,
аспірант кафедри цивільного права
і процесу
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 347.45/47
DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-4-12>

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ДОГОВОРОМ ФАКТОРИНГУ

У статті розглянуто загальні положення про цивільно-правову відповідальність сторін за невиконання зобов'язань за договором факторингу, передбачену цивільним законодавством України.

Автором наголошено на тому, що економічні процеси у країні, базовим фундаментом яких є договірні відносини, напряму залежать від норм цивільного законодавства. Від точного та неухильного виконання договірних зобов'язань повною мірою залежить комерційний успіх суб'єкта підприємницької діяльності – чи то фізичної, чи то юридичної особи. Здебільшого контрагенти добросовісно виконують взяті на себе зобов'язання. Робиться висновок, що наявність прийнятого на себе зобов'язання сама собою не гарантує виконання боржником необхідних дій на користь кредитора. Серед причин невиконання договору автор називає непереборну силу, що призвела до неможливості здійснення зобов'язаною стороною тих чи інших дій; невиконання зобов'язань третьою особою; відсутність заінтересованості зобов'язаної сторони у виконанні покладених на неї договором обов'язків; вигідність несвоєчасного виконання зобов'язання тощо. Автор погоджується з іншими науковцями в тому, що причиною невиконання договору може також бути як пряма недобросовісність боржника, так і збіг обставин, унаслідок яких він не зміг виконати зобов'язання, непослідовність економічної, податкової політики. Автор слушно припускає, що невиконання або ж неналежне виконання умов договору закономірно призводить до небажаних, здебільшого негативних для сторони наслідків.

Звернено увагу на Цивільний кодекс України, де спеціальної відповідальності клієнта за невиконання свого зобов'язання щодо відступлення права грошової вимоги фактору, не передбачено. Водночас відповідальність сторін договору факторингу за невиконання або неналежне його виконання визначається на основі загальних положень Цивільного кодексу України про відповідальність за порушення грошових зобов'язань та умов договору факторингу.

Наголошено на тому, що особливістю цивільно-правової відповідальності сторін за договором факторингу є розширений суб'єктний склад правопорушення, пов'язаного із застосуванням наслідків порушення договірних зобов'язань, що включає боржника за первісним договором, право грошової вимоги за яким відступається. Доведено, що питання про міри відповідальності за невиконання договору факторингу вирішується на підставі загальних положень договірних умов та на підставі узгоджених сторонами умов договору.

Ключові слова: договір факторингу, фактор, клієнт, боржник, право грошової вимоги, цивільно-правова відповідальність, санкція.

The article reveals the general (theoretical) aspects concerning civil liability of the parties for non-fulfillment of obligations under the factoring agreement provided for by the civil law of Ukraine.

The author emphasizes the direct dependence of economic processes on the norms of civil legislation in the country, the basis of which is contractual relations. The commercial success of a business entity, whether physical or legal, depends entirely on the precise and consistent performance of contractual obligations. In most cases, contractors fulfill their obligations in good faith. It is concluded that the undertaken obligation in itself does not guarantee execution by the debtor of the necessary actions on behalf of the creditor. Among the reasons for non-fulfillment of the contract is an irresistible force, which leads to the impossibility of the obligated party to carry out any legally significant actions; non-fulfillment of obligations by a third party; lack of interest of the obligated party to perform the duties entrusted to it by the contract; the benefit of late fulfillment of the obligation, etc. The author agrees with other scholars that the non-fulfillment of the contract may be conditional on the direct unfairness of the debtor and the coincidence of circumstances, as a result of which the debtor failed to fulfill the obligations, inconsistency of economic, tax policy. The author naturally suggests that failure to perform or improper performance of the terms of the contract naturally leads to undesirable consequences for the party, mostly negative.

The author focuses on the Civil Code of Ukraine, which does not provide a special liability of the client for failure to fulfill their obligation to assign the right to the monetary claim to the factor. However, the responsibility of the parties to the factoring contract for failure or improper performance is determined on the basis of the general provisions of the Central Committee of Ukraine on liability for violation of monetary obligations and terms of the factoring contract.

It is emphasized that the feature of the civil liability of the parties under the factoring agreement is the extended subject structure of the offense connected with the application of the consequences of breach of contractual obligations, which includes the debtor under the original contract, the right to claim the money for which is withdrawn. It is proved that the legal problems regarding the extent of liability for non-fulfillment of the factoring agreement should be resolved in accordance with the general provisions of the contract law and on the basis of the contractual terms and conditions agreed upon by the parties.

Key words: *factoring agreement, factor, client, debtor, right of monetary claim, civil liability, sanction.*

Постановка проблеми. Ухвалення у 2004 р. нового Цивільного кодексу стало частиною загального реформування українського законодавства. Питання оновлення цивільного законодавства вже давно були на часі, оскільки дореформене законодавство з усією очевидністю демонструвало невідповідність новим суспільним відносинам, подекуди ставало перешкодою для їхнього розвитку та не задовольняло потреби учасників цих відносин. Ми цілком згодні з І. Ярошенко, який наголосив на тому, що однією з областей, яка потребувала відповідного оновлення, повинно стати законодавство про окремі види договорів [1, с. 3].

Сучасний варіант Цивільного кодексу (далі – ЦК), крім зміни традиційних договірних конструкцій, привніс у договірне право і нові договірні інститути, одним з яких і є договір факторингу – фінансування під відступлення права грошової вимоги, передбачений у ст. 1077 ЦК України [2].

Важливість законодавчого закріплення в Цивільному кодексі України договору факторингу зумовлена тим фактом, що цивільно-правові відносини, породжені його укладенням, узагалі не могли виникнути в минулому не тільки для України, а й для всіх колишніх радянських республік. Саме тому правове регулювання договору факторингу має велике значення в сучасних умовах формування вільного ринку товарів, робіт, послуг. Незважаючи на важливість факторингових відносин, вести мову про їх належне правове регулювання, навіть після

15-річного досвіду використання зазначених норм, не доводиться. Багато аспектів цього питання потребують більш активного втручання науковців і практиків. Зокрема, одними з актуальних питань у правовому регулюванні договору факторингу є питання щодо правових наслідків невиконання сторонами своїх зобов'язань, а саме про їхню цивільно-правову відповідальність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальнотеоретичні питання щодо правової природи та сутності договору факторингу, а також питання щодо наслідків невиконання сторонами зобов'язань за договором та змісту їхньої цивільно-правової відповідальності останнім часом стають предметом пильної уваги багатьох як українських, так і закордонних науковців. В українському правовому полі окреслену проблематику досліджували І. Безклубий, А. Барабаш, Р. Бойчук, О. Гула, А. Довгерт, Т. Боднар, Н. Кузнєцова, В. Корецький, С. Кисіль, В. Луць, І. Пуччовська, М. Руденко, В. Різник, Д. Січка, О. Трофімова, Н. Тараба, А. Токунова, Я. Чарічадзе, Я. Шевченко, І. Ярошевич, І. Якубівський та інші.

Серед закордонних фахівців, коло наукових інтересів яких становлять окреслені аспекти, варто назвати В. Белова, М. Брагинського, С. Братуся, В. Вітрянського, Б. Гонгало, В. Грибанова, О. Йоффе, О. Красавчикова, В. Лазарева, Л. Лунца, Л. Єфимову, Л. Новосьолову, Б. Пугинського, Є. Суханова, Ю. Толстого, Б. Черпахіна та інших.

Постановка завдання. Мета статті – окреслити загальні положення щодо наслідків невиконання договірних зобов'язань, передбачених цивільним законодавством України. Проаналізувати особливості цивільно-правової відповідальності сторін за невиконання договору факторингу. Сформулювати висновки, спрямовані на вдосконалення законодавства у сфері правового регулювання договору факторингу.

Результати дослідження. На сьогодні визнано, що економічні процеси у країні, базовим фундаментом яких є договірні відносини, напряду залежать від норм цивільного законодавства. Від точного та неухильного виконання договірних зобов'язань повною мірою залежить комерційний успіх суб'єкта підприємницької діяльності – чи то фізичної, чи то юридичної особи. Ще римські юристи зазначали: “*pacta sunt servanda*” – договори повинні виконуватися. Здебільшого контрагенти добросовісно виконують взяті на себе зобов'язання. Проте наявність прийнятого на себе зобов'язання сама собою не гарантує виконання боржником необхідних дій на користь кредитора. Тому очевидно, що невиконання або ж неналежне виконання умов договору закономірно призводить до небажаних, здебільшого негативних для сторони наслідків.

Серед причин невиконання договору можна назвати: непереборну силу, що призвела до неможливості здійснення зобов'язаною стороною тих чи інших дій; невиконання зобов'язань третьою особою; відсутність заінтересованості зобов'язаної сторони у виконанні покладених на неї договором обов'язків; вигідність несвоєчасного виконання зобов'язання тощо. Ю. Заїка вважає, що причиною невиконання договору може також бути як пряма недобросовісність боржника, так і збіг обставин, унаслідок яких він не зміг виконати зобов'язання, непослідовність економічної, податкової політики [3, с. 471].

Правопорушення, пов'язані із цивільно-правовими договорами, зокрема з договором факторингу, можна класифікувати за різними критеріями. У галузевій літературі є класифікації договірних правопорушень за суб'єктним складом, за характером цивільно-правових санкцій, які можуть бути застосовані в кожному конкретному випадку залежно від змісту правопорушення (недотримання, порушення умов договору, зміна чи розірвання договору). Принагідно варто також вказати на те, що зазначена класифікація правопорушень має не тільки теоретичне, але і практичне значення, оскільки, на думку М. Іллюшиної, вони (класифікації) дозволяють виявити сутність правопорушення, пов'язаного з договором, і за допомогою цього встановити адекватний правовий наслідок (санкцію) правопорушення, зокрема і процедуру його реалізації [4, с. 143].

Розглядаючи питання щодо наслідків невиконання сторонами договірних зобов'язань, вважаємо за необхідне зауважити, що міри цивільно-правової відповідальності реалізуються лише за наявності відповідної ініціативи потерпілого та зазвичай шляхом судової

процедури. Як бачимо, цивільно-правова відповідальність існує у вигляді повноваження, реалізація якого цілком залежить від волевиявлення уповноваженої особи. У цьому сенсі ми підтримуємо думку В. Яковлева, який підкреслює, що таке повноваження відображає автономне, незалежне становище кредитора, вільного в застосуванні чи незастосуванні встановлених законом або договором мір цивільно-правової відповідальності, оскільки навіть за існування правопорушення та майнової шкоди, потерпіла сторона має право на застосування заходів захисту чи відмову від такої вимоги. Водночас автор наголошує на тому, що застосування цивільно-правових санкцій за ініціативою суду всупереч волі потерпілого варто визнати неприпустимим [5, с. 218].

Звернемо увагу на Цивільний кодекс України, де спеціальної відповідальності клієнта за невиконання свого зобов'язання щодо відступлення права грошової вимоги фактору не передбачено. Фахівці у сфері зобов'язального права, а саме В. Бобрик, зазначають, що відповідальність сторін договору факторингу за невиконання або неналежне його виконання визначається на основі загальних положень ЦК України про відповідальність за порушення грошових зобов'язань та умов договору факторингу [6, с. 341].

Так, ст. 610 ЦК України визначено, що порушенням зобов'язання є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання). У ст. 611 ЦК України вказано, що в разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, установлені договором або законом, зокрема: припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; зміна умов зобов'язання; сплата неустойки; відшкодування збитків і моральної шкоди.

Отже, відсутність безпосередньої норми про відповідальність сторін за договором факторингу аж ніяк не дає підстав для хибного висновку, що це питання залишилось поза увагою законодавця. Навпаки, такий законодавчий підхід надає можливість установлення відповідальності самим сторонам безпосередньо в договорі. Це означає, що за порушення клієнтом обов'язку щодо відступлення права грошової вимоги у фактора виникає право вимагати відшкодування понесених збитків, сплати неустойки, якщо вона була передбачена договором. Водночас фактор може набути права вимагати від клієнта виконання обов'язку в натурі.

Але далеко не завжди загальні положення про відповідальність можуть бути застосовані до договірних відносин факторингу. У цьому сенсі вважаємо правильною позицію С. Тетеріна, який вказує на те, що в разі укладення договору факторингу з умовою сам факт укладення такого договору не передбачає виникнення у клієнта обов'язку з відступлення майбутньої вимоги, а у фактора – права вимагати виконання цього обов'язку, порушення яких породжувало б охоронне правовідношення, яке включає юридичний обов'язок з відшкодування збитків та (або) сплати неустойки [7, с. 42–43].

За ст. 1081 ЦК України, клієнт відповідає перед фактором за дійсність грошової вимоги, право якої відступається, якщо інше не встановлено договором факторингу. Водночас грошова вимога, право якої відступається, буде дійсною лише тоді, коли клієнт має право відступити право грошової вимоги і в момент відступлення цієї вимоги йому не були відомі обставини, унаслідок яких боржник має право не виконувати вимогу.

Також законом встановлено, що клієнт не відповідає за невиконання або неналежне виконання боржником грошової вимоги, право якої відступається і яка пред'явлена до виконання фактором, якщо інше не встановлено договором факторингу [2]. Варто зазначити, що вказана норма є диспозитивною і надає сторонам можливість самостійно вирішити питання про необхідність покладення на клієнта відповідальності за невиконання боржником обов'язку щодо здійснення платежу.

За загальним правилом і відповідно до ст. 517 ЦК України, первісний кредитор у зобов'язанні повинен передати новому кредиторові документи, які засвідчують права, що передаються, та інформацію, яка є важливою для їх здійснення. Обсяг обов'язків клієнта за договором факторингу збільшується тоді, коли договір укладається з вимогою про відступлення права грошової вимоги з метою забезпечення виконання зобов'язань клієнта перед

фактором (забезпечувальний факторинг) або містить умову про відповідальність клієнта за невиконання або неналежне виконання боржником грошової вимоги, яка пред'являється до сплати фактором. У разі «забезпечувального факторингу» у клієнта є обов'язок погасити залишок боргу фактору, якщо одержані ним від боржника суми не покривають усю суму боргу клієнта перед фактором, який був забезпечений відступленням права вимоги. Якщо має місце «зворотний (регресний) факторинг», клієнт несе відповідальність перед фактором не лише за дійсність відступленої вимоги, яка є предметом договору факторингу, а і за його виконання боржником. За таких умов клієнт, відступаючи право вимоги фактору, приймає на себе обов'язок виступити «солідарним боржником» щодо виконання боржником свого обов'язку перед фактором.

У разі солідарного обов'язку боржників кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або в повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо (ст. 543 ЦК України). Кредитор, який одержав виконання обов'язку не в повному обсязі від одного із солідарних боржників, має право вимагати недоодержане від решти солідарних боржників. Солідарні боржники залишаються ж зобов'язаними доти, доки їхній обов'язок не буде виконаний у повному обсязі.

Варто зазначити, що до відносин факторингу можуть застосовуватися положення ст. 543 ЦК, у якій зазначено, що солідарний боржник не має права висувати проти вимоги кредитора заперечення, що ґрунтуються на таких відносинах решти солідарних боржників із кредитором, у яких цей боржник не бере участі. Однак таке положення суперечить ст. 1085 ЦК, відповідно до якої, якщо фактор пред'явив боржнику вимогу здійснити платіж, боржник має право пред'явити до зарахування свої грошові вимоги, що ґрунтуються на договорі боржника із клієнтом, які виникли в боржника до моменту, коли він одержав повідомлення про відступлення права грошової вимоги факторові.

Коли предметом відступлення за договором факторингу є майбутня вимога, вона вважається переданою фактору лише після того, як виникло право на одержання від боржника грошових коштів, а якщо відступлення грошової вимоги зумовлене визначеною подією, вимога передається лише після настання цієї події.

Отже, майбутня вимога (або право на одержання платежу за зобов'язанням, яке виникло раніше) має спочатку виникнути на стороні клієнта, і тільки після цього перейти до фактора. Дана обставина, у свою чергу, слугує спонуканням до того, що клієнтом у межах укладеного договору факторингу і на виконання обов'язку, який впливає з нього, повинні бути вчинені всі можливі дії, які забезпечать виникнення майбутньої грошової вимоги (право на одержання платежу за раніше вчиненим зобов'язанням): укладення договору про передачу товарів, виконання робіт чи надання послуг, виконання такого договору з метою одержання права вимоги платежу з контрагента-боржника тощо [8, с. 487].

У ст. 10 Конвенції УНІДРУА «Про міжнародний факторинг» одним із наслідків ненадання чи несвоечасного надання фактором грошових коштів клієнту, у разі порушення клієнтом своїх зобов'язань за первісним договором, зазначено право вимагати повернення фактором сплачених йому боржником сум. Такий наслідок може виникнути для фактора, якщо на момент, коли стало відомо про порушення клієнтом первісного договору, фактор не виконав свого обов'язку – здійснити обіцяний платіж або здійснив такий платіж, знаючи про порушення клієнтом обов'язку перед боржником [9]. Такий наслідок зумовлений тим, що в даній ситуації фактор отримує від боржника кошти, не здійснюючи фінансування свого клієнта або ж, знаючи, що відступлене право грошової вимоги клієнта до боржника є необґрунтованим чи завідомо спірним. Тягар доказування зазначених обставин покладається на боржника. Варто виходити з того, що за наявності законних підстав, як зазначає А. Тюріна, боржник завжди має право вимагати від свого контрагента за основним договором повернення сум, сплачених боржником на виконання своїх зобов'язань за цим договором [10, с. 139].

Існує припущення, що фактор відповідає за наступне відступлення права грошової вимоги, якщо договором не передбачено іншого. Однак фактор не вважається таким, що отримав право на подальше перевідступлення отриманого від клієнта права грошової

вимоги, якщо тільки таке право не надане йому безпосередньо договором. Тобто таке відступлення права грошової вимоги буде визнано нікчемним правочином (ст. 215 ЦК України), оскільки не відповідає вимогам закону [2].

Висновки. Отже, варто погодитися із закордонними фахівцями, які стверджують, що особливістю цивільно-правової відповідальності сторін за договором факторингу є розширений суб'єктний склад правопорушення, пов'язаного із застосуванням наслідків порушення договірних зобов'язань, що включає боржника за первісним договором, право грошової вимоги за яким відступається [10, с. 141–142]. Крім того, необхідно підкреслити ту обставину, що правові норми про договір факторингу, закріплені Цивільним кодексом України, не передбачають спеціальних мір відповідальності за порушення сторонами своїх договірних зобов'язань. Питання про міри відповідальності за невиконання чи неналежне виконання договору факторингу вирішується на підставі загальних положень договірного права українського законодавства та на підставі узгоджених сторонами умов договору.

Список використаних джерел:

1. Ярошенко И. Гражданско-правовое регулирование договора финансирования под уступку денежного требования (факторинга) : автореф. Волгоград, 2000. 36 с.
2. Цивільний кодекс України (станом на 21 березня 2019 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 40–44. Ст. 356.
3. Цивільне право України: Загальна частина / за ред. І. Бірюкова, Ю. Заїки. Київ : Алерта, 2014. 510 с.
4. Илюшина М., Челышев М., Ситдикова Р. Коммерческие сделки: теория и практика : учебно-практическое пособие / под общ. ред. М. Илюшиной. Москва, 2005. 266 с.
5. Яковлев В. Принуждение в гражданском праве. *Проблемы современного гражданского права* : сборник статей / отв. ред. В. Литовкин, В. Рахмилович. Москва, 2000. 382 с.
6. Бичкова С., Бірюков І., Бобрик В. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання : підручник ; за заг. ред. С. Бичкової. 3-тє вид., змін. і допов. Київ : Алерта, 2014. 496 с.
7. Тетерин С. Последствия уступки недействительного требования. *Академический юридический журнал*. 2003. № 2. С. 56–58.
8. Брагинский М., Витрянский В. *Договорное право. Книга пятая : в двух томах. Том 1 : Договора о займе, банковском кредите и факторинге. Договора, направленные на создание коллективных образований*. Москва : Статут, 2006. 736 с.
9. Конвенції УНІДРУА про міжнародний факторинг. *Офіційний вісник України*. 2007. № 84. С. 136. Ст. 3127.
10. Тюрина А. Договор финансирования под уступку денежного требования по законодательству РФ и унифицированным нормам международного частного права : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Казань, 2007. 165 с.

